

Pilietiškumas lietuviškuose leksikografiniuose šaltiniuose, jaunimo pasaulėvaizdyje ir medijų tekstuose*

Marius Smetona

Vilniaus universitetas
Taikomosios kalbotyros institutas, Lietuvių kalbos katedra
El. paštas: marius.smetona@ff.vu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2816-5504>
<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Sąvoka *pilietiškumas* dar nėra iki galo išskristalizavusi, todėl tiek mokslinėje literatūroje, tiek viešajame diskurse akcentuojami vis kiti aspektai, bandoma ją lyginti ir sieti su kitomis, įvairiuose kontekstuose sinonimiškai vartojamomis sąvokomis, tokiomis kaip *tautiškumas* ar *patriotizmas*. Lingvistiškai sąvoka *pilietiškumas* nėra nagrinėta, tad šio straipsnio tikslas ir yra patyrinėti pilietiškumo sąvoką lietuviškuose žodynuose, viešuose medijų tekstuose ir jaunimo atsakymuose į klausimą *Kas jums yra pilietiškumas?* Pilietiškumo sąvoka glaudžiai susijusi su kita sąvoka – *valstybe*, joje susipina teisiniai, kultūriniai, socialiniai ir politiniai elementai. Valstybė suteikia savo piliečiui teises ir pareigas, o pilietis turi gebėti naudotis suteiktomis teisėmis bei laisvėmis, ginti jas ir atsakingai dalyvauti viešajame gyvenime, galutinis tikslas – Lietuvos gerovė. Ir studentai pabrėžia, kad sąvoka yra kompleksinė, apima ne tik žmogaus santykį su valstybe, bet ir santykius tarp žmonių, tačiau tiek jaunimo atsakymuose, tiek viešajame diskurse svarbiausia – tai vertybė, kurios komponentai išryškėja kognityvinėje definicijoje. Nepaisant įvade pateiktų minčių, kad pilietiškumas ir patriotizmas nėra tapatu, jaunimui šios sąvokos yra persipynusios ir turi daug bendrų aspektų. Viešajame diskurse ypač akcentuojamas pilietiškumo ugdymas – jį ugdyti reikia nuolatos, todėl rengiamos įvairios akcijos, konkursai, pamokos, laidos. Atlikus tyrimą galima konstatuoti, kad pilietiškumo kognityvinė definicija yra: **pagarba valstybei**, jos kalbai, simboliams, istorijai, kultūrai ir tradicijoms, kitiems šalies piliečiams, kitai nuomonei; **pareiga valstybei** (gynyba, įsitraukimas į visuomenės gyvenimą, balsavimas, mokesčių mokėjimas, blogai besielgiančių sutramdymas); **darbas valstybei**; **meilė savo šaliai**; **pasiaukojimas** dėl jos. Paprastai žodžio reikšmės ieškoma žodynuose – patikimiausiuose leksikografiniuose šaltiniuose. Tyrimas parodė, kad būtina plėsti žodynų definicijas arba išsamiau sąvoką išskleisti rengiamame „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ – kad visuomenė matytų, jog pilietiškumo sąvokos turinys yra daug platesnis. Pritartina, kad pilietiškumas yra išugdoma vertybė, todėl jos turinys labai priklauso nuo to, kas dalyvauja ugdymo procese, ir kalbininkams bei kalbos institucijoms būtina įsitraukti į pilietiškumo programą, kad jaunimas matytų, jog pilietiškumas nėra tik gynyba, sąvokoje telpa ir kalba, ir kultūriniai bei etniniai dalykai.

Raktažodžiai: kalba, pilietiškumas, pagarba valstybei, darbas valstybei, meilė šaliai, pasiaukojimas

Straipsnis parengtas pagal VLKK finansuojamo projekto „Konceptai DEMOKRATIJA, PATRIOTIZMAS, TOLERANCIJA ir jų antonimų bei sinonimų analizė“ medžiagą.

Received: 2024-10-12. Accepted: 2024-11-07

Copyright © 2024 Marius Smetona. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Citizenship in Lithuanian Lexicographical Sources, Youth Worldview, and Media Texts

Abstract. The concept of citizenship (civic sense) has not yet fully crystallised, which is why different aspects are emphasised in academic literature and public discourse. Attempts are made to compare and associate it with other concepts, such as nationality or patriotism, which are often used synonymously in various contexts. From a linguistic perspective, the concept of citizenship has not been thoroughly examined. Therefore, the aim of this article is to explore the concept of citizenship in Lithuanian dictionaries, public media texts, and the responses of young people to the question: What does citizenship mean to you? The concept of citizenship is closely related to another concept—namely, the state—where legal, cultural, social, and political elements are interconnected. The state provides its citizens with rights and duties, and a citizen must be able to use and defend the rights and freedoms granted, as well as actively participate in public life with the ultimate goal of contributing to the well-being of Lithuania. Students emphasise that the concept is complex and involves not only an individual's relationship with the state but also relationships between people. However, both in youth responses and in public discourse, the key aspect is that citizenship is seen as a value, the components of which are reflected in its cognitive definition. Despite the introductory thoughts stating that citizenship and patriotism are not identical, for young people these concepts are intertwined and share many common aspects. In public discourse, there is a strong emphasis on the importance of nurturance of citizenship, which requires continuous effort. As a result, various initiatives, competitions, lessons, and programs are offered. The research concludes that the cognitive definition of citizenship embraces **respect for the state**, its language, symbols, history, culture, and traditions, as well as for other citizens and differing opinions; **a duty to the state** (defence, involvement in public life, voting, paying taxes, restraining misbehaviour); **working for the state; love for the country;** and **self-sacrifice** for it. Typically, the meaning of a word is looked up in dictionaries regarded as the most reliable lexicographical sources. The study shows that there is a need to expand dictionary definitions or elaborate on this concept in the upcoming "Dictionary of Standard Lithuanian", so that society can recognize the broader content of the concept of citizenship. It is agreed that citizenship is a cultivated value, and its content heavily depends on who is involved in the educational process. Therefore, it is essential for linguists and language institutions to engage in the citizenship development program so that young people can see that citizenship is not just about defence; it also includes language, as well as cultural and ethnic aspects.

Keywords: language, citizenship, respect for the state, working for the state, love for the country, self-sacrifice

Įvadas

Sąvoka *pilietiškumas* dar nėra iki galo išsikristalizavusi, todėl tiek mokslinėje literatūroje, tiek viešajame diskurse akcentuojami vis kiti aspektai, bandoma ją lyginti ir sieti su kitomis, įvairiuose kontekstuose sinonimiškai vartojamomis sąvokomis, tokiomis kaip *tautiškumas* ar *patriotizmas*. Filosofas Arvydas Šliogeris poetiškai teigia tautiškumą esant **pilietiškumo** dalimi: „Tautiškumas yra pilietiškumo šaknys, o pilietiškumas visas medis: kamienas, šakos, lapai ir žiedai“ (Šliogeris 1999, 26). Vienas iš ryškiausių tarpukario filosofų Antanas Maceina straipsnyje „Tauta ir valstybė“ pateikia savo įžvalgas, kad „tautinės valstybės žymė yra josios tautiškumas. Senosios valstybės nariai buvo piliečiai. Piliiečio ženklas buvo valstybės duotas pasas. Tuo tarpu naujoji valstybė savo egzistenciją grindžia ne piliečiu, bet tautiečiu. Tautiečio ženklas jau yra ne pasas, bet tautinė individualybė. Šitas tautietis yra tikras valstybės narys, nes jis tikras tautos narys“ (Maceina 2002, 60). Iš tiesų, skirtingose epochose ir kultūrose pilietiškumas buvo suprantamas nevienodai. Štai Alfonsas Vaišvila nurodo kelias pilietiškumo interpretacijas: etatistinę, individualistinę arba liberaliąją ir demokratinę. Svarbiausia esą – valstybės ir piliečio santykiai. Etatistinė interpretacija prioritetą teikia valstybei, kuri ugdo ir nukreipia asmens pilietiškumą valstybės nustatomiems tikslams įgyvendinti. Šios sampratos oponentai liberalai pirmumą

teikia asmeniui ir jį sureiškina valstybės atžvilgiu. Vaišvilos požiūriu, demokratinėje visuomenėje pilietiškas įgyja kokybiškai naują ir kartu autentišką prasmę. Pilietis čia yra kartu su valstybe (Vaišvila 2007, 111–112). Paminėtina ir tai, kad Europoje kuriantis nacionalinėms valstybėms tautiško samprata buvo atskirta nuo pilietiško. Lietuvių tautinio judėjimo ideologai sąmoningai pabrėždavo šį skirtumą (Klimka 2007, 127).

Pilietiško ir tautiško sankirtos teoriniai ir empiriniai aspektai išsamiai nagrinėti Romualdo Grigo sudarytoje autorių kolektyvo monografijoje „Tautiškas ir pilietiškas. Atskirtis ar dermė? (2007). Pasak Grigo, tautiškas ir pilietiškas vienas kitam neprieštarauja ir „gali tarpusavyje taikiai sugyventi“. Kartu jie, „kaip tautos ir valstybės junginys, įgyja stabilesnę ir turtingesnę konstrukciją“ (Grigas 2001, 85). Grigas savo straipsnyje atskleidžia sąvokų skirtumus tam, kad parodytų jų dermę. Tautišką jis labiau sieja su kultūra – bendravimo ir elgesio normomis, su mąstymo ypatumais ir gyvenimo būdu, t. y. su tuo, kas asmenis sujungia į dvasinę bendruomenę. Pilietiškas tiesiogiai gretinamas su valstybe, žmogaus teisėmis ir pareigomis. Jo manymu, tautiškas labiau grindžiamas dvasinėmis, idealiosiomis vertybėmis, pilietiškas – pragmatinėmis, materialiosiomis vertybėmis. Tačiau tai nereiškia tautiško ir pilietiško atskyrimo – reikia surasti pusiausvyrą tarp šių priešingų polių (Grigas 2007, 23). Šitaip pilietiško priskiriamas išimtinai jungiamasis vaidmuo, nes pilietiškas padeda kurti ir saugoti visų visuomenėje gyvenančių asmenų orumą (Zaleskienė 2007, 147).

Kita sąvoka, siejama su pilietišku, yra *patriotizmas*. Iš viešojo diskurso galima susidaryti nuomonę, tarsi pilietiškas turi remtis patriotizmu, tačiau dažnai pabrėžiama, kad šios sąvokos nėra tapačios. Rašytojos Renatos Šerelytės nuomone, pilietis nebūtinai yra patriotas. „Ši sąvokų kaita atsiranda veikiausiai todėl, kad imame nebesuprasti „patriotizmo“ kaip vieno iš didžiadvasių žodžių – jį kur kas geriau pakeisti pragmatišku „pilietišku“, apimančiu praktiškas veiklos ir gyvenimo sritis“ (Šerelytė 2022). Vytautas Sinica teigia, kad labai dažnai, kone masiškai, maišomi patriotizmas ir pilietiškas, pastarąjį neretai sąmoningai mėginant pateikti kaip patriotizmo pakaitalą. Iš tiesų jie esą visiškai netapatūs. Pilietiškas, jo manymu, yra aktyvus dalyvavimas viešajame gyvenime ginant savo ne asmeninius, o kolektyvinius, t. y. tam tikros visuomenės grupės interesus, o patriotizmas – įpareigojanti tėvynės ir tautos meilė (Sinica 2015). Darius Kuolys pabrėžia, kad tautiškas, pilietiškas, patriotizmas – svarbios Respublikos žmogaus savybės, šios sąvokos neturėtų būti priešinos: „Pilietiškas – žmogaus įsipareigojimas valstybei, politinei bendruomenei, jo sąmoningas rūpestis sava Respublika – yra neatskiriama laisvos tautos tautiško dalis“ (Kuolys 2013). Jo manymu, patriotizmas – ištikimybė ir meilė Tėvynei, protėvių ir tėvų kurtam kraštui – yra piliečio savybė, jo dorybė. Kęstučio Girniaus požiūriu, „patriotizmo ugdomas broliškumas skatina pilietišką ir rūpinimąsi bendrais reikalais. Patriotiniai jausmai yra klįjai, kurie konsoliduoja politines bendruomenes ir valstybes, be jų žmonės negalėtų klestėti ir gyventi gerai“ (Girnius 2016, 42).

Klausimas, ką reiškia būti piliečiu ar piliete, šiuo metu keliamas ir filosofiniuose, ir kituose diskursuose. Svarstoma pilietiško sunykimo šiuolaikinėse demokratinėse visuomenėse tendencija, analizuojamos priežastys, kodėl vis sunkiau sutelkti individus

bendriems politiniams tikslams, bendrajam gėriui, dalyvavimui viešuosiuose reikaluose, kodėl piliečiai netiki, kad jų balsas gali ką nors pakeisti (Bikauskaitė 2011, 15). Šiuolaikinėje politinėje filosofijoje susiduria dvi stambios tradicijos – liberalizmas ir respublikonizmas, o jos formuoja skirtingas perspektyvas. Liberalusis modelis pilietiškumą apibrėžia kaip teisinį asmens statusą, kurio branduolį sudaro individų disponavimas tam tikromis socialinėmis, pilietinėmis ir politinėmis teisėmis. Respublikoniškasis modelis tokio vienareikšmiško atsakymo nepateikia, nes čia egzistuoja bent dvi stovyklos, kurios šiek tiek skirtingai žiūri į tai, koks turėtų būti (geras) pilietis, tačiau galima teigti, kad abiem joms viena svarbiausių pilietiškumo charakteristikų yra dalyvavimas viešuosiuose reikaluose, valstybės valdyme (Bikauskaitė 2011, 15–16). Keletą dešimtmečių vis dažniau vartojama socialiai orientuoto pilietiškumo samprata. Tokia ji pateikiama ir Pilietiškumo pagrindų bendrojoje programoje, skirtoje 9–10 klasių mokiniams: „Pilietiškumas – asmens įsipareigojimas visuomenei ir demokratinei valstybei, gebėjimas naudotis savo teisėmis bei laisvėmis, ginti jas ir atsakingai dalyvauti viešajame gyvenime siekiant Lietuvos gerovės. Pilietiškumas yra neatskiriama laisvos, savarankišką politinį gyvenimą gyvenančios visuomenės tautiškumo dalis“. Vis dėlto Europos mastu pripažįstama, kad pačios sąvokos turinys ir šiandien nėra iki galo aiškus, čia susipina ir teisiniai, ir kultūriniai, ir socialiniai dalykai: „Pilietiškumas – tai sudėtinga ir daugiadimensė koncepcija. Joje susipina teisiniai, kultūriniai, socialiniai ir politiniai elementai. Pilietiškumas (kaip socialinio dalyvavimo reiškiny) suteikia piliečiams teises ir pareigas, identiteto jausmą ir socialinius ryšius“ (Pilietiškumas, jaunimas ir Europa 2003).

Šalia vykstant karui, kalbant apie realią grėsmę ir mūsų valstybei, *pilietiškumo* sąvoka įgauna ypač svarbią reikšmę. Šis straipsnis yra naujas lingvistikos plotmėje, nes lingvistiškai sąvoka nėra nagrinėta, o neištyrus, ką žmogaus sąmonėje užfiksuoja ši leksema, neįmanoma daryti ir apibendrintų išvadų apie lietuvišką pilietiškumą. Tad šio straipsnio tikslas ir yra patyrinėti *pilietiškumo* sąvoka lietuviškuose žodynuose, viešuose medijų tekstuose ir jaunimo atsakymuose į klausimą *Kas jums yra pilietiškumas?*. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: išsiaiškinti, kaip *pilietiškumo* sąvoką suprantama lietuviškuose leksikografiniuose šaltiniuose; kas jaunimui yra *pilietiškumas*; ką lietuviai įdeda į leksemą *pilietiškumas*, kai ją pavartoja skirtinguose kontekstuose; remiantis empirine medžiaga ir atliktu tyrimu nustatyti, kokia yra sąvokos *pilietiškumas* kognityvinė definicija. Iškelti uždaviniai įgyvendinami pasitelkus Liublino etnolingvistinės mokyklos metodologiją, jos esmė – kalboje (gramatinėje, leksinėje sistemoje, įvairiuose tekstuose) yra užkodotas tautos kalbinis pasaulėvaizdis, kuris yra kaip tam tikras bendruomenės (šeimininę, vietinę, regioninę, tautinę) konsoliduojantis ir jų tapatybę lemiantis veiksnys.

1. *Pilietiškumas* leksikografiniuose šaltiniuose

Leksemos *pilietiškumas* apibūdinimą „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽ) kreipia žiūrėti į pamatinį žodį *pilietiškas*, jo pateikiama viena reikšmė – „derantis, tinkantis piliečiui“ (*Pilietiškas galvojimas*). *Pilietiškas* išvestas iš *piliečio*, tad pamatinio žodžio reikšmė leistų

suprasti, kas dera ar tinka piliečiui. *Piliētis* LKŽ turi dvi reikšmes: 1. pilnateisis kurios nors valstybės narys; 2. – pilies gyventojas. Tačiau pirmoji reikšmė, kuri aktuali šiandien, neatskleidžia, kas yra „pilnateisis valstybės narys“.

„Dabartinės kalbos žodyne“ (DLKŽ) nepateikiama leksema *pilietiškas*, o *piliētiskas* kreipia į *piliētis*, kurio teikiamos dvi reikšmės: 1. asmuo, turintis pilietybę ir 2. knyg. oficialus suaugusio asmens vadinimas.

Kituose lietuviškuose leksikografiniuose šaltiniuose („Sinonimų žodyne“, „Antonimų žodyne“) neteikiama nė viena minėtoji leksema. Taigi, kas dera piliečiui, iš abiejuose žodynuose pateikto pamatinio žodžio nėra aišku, todėl prasminga tampa apklausos analizė ir tekstų medžiaga.

2. *Pilietiškas* – jaunimo požiūris

Laikantis Liublino etnolingvistikos mokyklos metodologijos, Vilniaus universiteto 1 ir 2 kurso studentams iš Matematikos, Fizikos, Ekonomikos, Komunikacijos, Medicinos, Filologijos, Filosofijos, Teisės fakultetų ir Tarptautinių santykių instituto buvo pateiktas klausimas *Kas jums yra pilietiškas?* Apklausoje dalyvavo 104 studentai, jų atsakymai sugrupuoti į deskriptorius, kurie pateikiami nuo didžiausio iki mažiausio, sudariusio tik 1 procentą. Ne vienas studentas teigia, kad *sąvoka yra kompleksinė*. Iš vienos pusės, ši sąvoka apima *žmonių supratimą apie valstybę, kurios piliečiais jie yra, tos valstybės simboliką, kitus aspektus, kurie tą valstybę skiria iš kitų*. Iš kitos pusės, pilietiškas gali būti suprantamas kaip *pagalba kitiems asmenims, kuriems iškilo bėda ar dėl tam tikrų aplinkybių jie yra silpnesni*. Kitame atsakyme taip pat pabrėžiama, kad *pilietiškas yra sąvybė, ja pasižymi asmenys, kurių yra įgimtas, išpuoselėtas suvokimas, kad ne viskas yra apie juos ir kad labai svarbu ne tik gauti, bet ir duoti – aplinkiniams, valstybei, miestui, bendruomenei ir t. t.* (pabraukta atsakymo autoriaus). Taigi pilietiškas yra vertybinis dalykas, todėl į klausimą nė vienoje anketoje nebuvo atsakyta trumpai, visose vardijami keli pilietiško aspektai. Dažniausiai minima **pagarba savo valstybei** (15,5 %), **darbas, pareiga valstybei** (12 %), **meilė savo valstybei / šaliai / kraštui** (11 %), **pasiaukojimas** (10 %), **pagarba tautiniams simboliams** (10 %), **valstybinių švenčių šventimas** (8,5 %), **istorijos gerbimas** (7 %), **tradicijų gerbimas** (6 %), **savo kalbos mokėjimas / puoselėjimas** (5 %), **mokesčių mokėjimas** (5 %), **balsavimas** (5 %), **pagarba kitiems piliečiams** (4 %), **nepakantumas nusikaltimams ar netinkamiems veiksams** (1 %).

Pagarba savo valstybei, studentų nuomone, yra svarbiausias pilietiško dėmuo. Tai nėra paprasta pagarba, ši leksema studentams atrodo reikalaujanti pastiprinimo – visapusiškos, besąlygiškos: *svarbiausia, manau, pagarba savo šaliai, visapusiška pagarba; pilietiškas, mano asmenine nuomone bei įsitikinimu, tai besąlyginis savo valstybės gerbimas*. Į leksemą *pagarba* studentai iš tiesų įdeda labai daug – visa tai, kad slypi kituose deskriptoriuose: *tai pagarba, ir nieko daugiau nereikia pridėti, juk savaime aišku, kas yra pagarba (darbas Lietuvai, visos pareigos, meilė, tradicijų, kultūros, kalbos išsaugojimas ir t. t.)*.

Atsakymuose į pateiktą klausimą labai dažnai kartu minimi **darbas** ir **pareiga valstybei**. Studentai teigia, kad pilietis turi prisidėti prie valstybės ateities kūrimo (*noras prisidėti prie valstybės ateities kūrimo*), valstybės augimo (*tu turi padėti savo valstybei augti, todėl svarbu darbas jai*). Ateitis ir augimas priklauso nuo piliečių darbo valstybei (*tai darbai, atliekami valstybės naudai; tai darbas valstybės labui; sąžiningai atlikti savo darbą, nesvarbu, ar tai valstybės tarnyba, ar kitas darbas; dirbti valstybei, kad ji būtų geresnė*). Šalia darbo visada pareiga. Tai gali būti *pareiga savo valstybei, tautai, kultūrai, įstatymams* ar valstybės garsinimas (*ne tik darbas, bet ir valstybės garsinimas yra pilietiškumas, garsinti Lietuvą po pasaulį yra mūsų viena iš svarbiausių pareigų*). Pareiga taip pat susijusi su gynyba, tai ypač aktualu šiandien, todėl tarp kitų pareigų pirmiausia studentai mini krašto gynybą (*manau, tikras pilietis, iškilus grėsmei, visada atliktų savo pareigą – gintų savo gimtą šalį Lietuvą*).

Pilietiškumą studentai sieja su **meile savo valstybei / šaliai / kraštui**. Meilė minima kartu su pasididžiavimu, veikimu dėl šalies gerovės. Galima sakyti, kad studentams meilė eina kartu su darbu, pareiga, pagarba ir identitetu – visu tuo, kas stiprina valstybę, daro ją geresnę (*pilietiškumas – tai tavo meilė valstybei, didžiavimasis ja; tai meilė ir pasididžiavimas savo šalimi, jos kultūra, identitetu; tai meilė ir veikimas dėl šalies gerovės; savo krašto mylėjimas ir pripažinimas, kas esi ir iš kur esi*).

Kitas deskriptorius **pasiaukojimas** yra artimas pareigos deskriptoriui, bet pasirinkdami akcentuoti šį pilietiškumo aspektą studentai pabrėžia ne pareigos atlikimą, o besąlygišką atsidavimą, kai negailima net gyvybės: *pasiaukoti, kai reikia valstybę ginti; jei bus grėsmė valstybei, pilietis turi nemąstyti apie savo gyvybę, sveikatą, praradimus, ne bėgti į užsienį, o jis turi pasiaukoti vardan tėvynės laisvės, taip aš suprantu pilietiškumą*.

Jaunimui pilietiškumas asocijuojasi ir su **pagarba tautiniams simboliams** (*tai vėliavos kėlimas per šventes*), ir su **valstybinių švenčių šventimu** (*tai valstybinių švenčių šventimas, nepaisant to, kurioje vietovėje gyvenai; svarbiausių šalies švenčių šventimas yra neatsiejamas nuo pilietiškumo*), savo šalies **istorijos, tradicijų gerbimu** (*manau, pilietis turi gerbti savo šalies istoriją; rūpestis ir domėjimasis tautos istorija; pagarba šalies istorijai, jos pažinimas; tradicijų praktikavimas; paveldo išlaikymas*), **savo kalbos mokėjimu / puoselėjimu** (*man atrodo, svarbiausias pilietiškumo bruožas – savos kalbos mokėjimas; puoselėti savo kalbą*).

Su piliečių pareigomis siejasi ir tokie studentų minimi aspektai kaip **mokesčių mokėjimas** (*mokesčių mokėjimas yra pilietiškumo ženklas*) ar **balsavimas** (*jei balsuoji – sveikinu, esi pilietis, nes balsuoti – tavo kaip piliečio pareiga; per balsavimą mes savotiškai dalyvaujame valstybės valdyme, tad balsavimas įeina į pilietiškumo sampratą*).

Pilietiškumas jaunimui asocijuojasi su bendruomene, bendrumu, pagarba kitiems. Viešojoje erdvėje dažnai girdima, kad šiuolaikinis jaunimas yra individualistai, žiūri naudos tik sau, yra neempatiškas, bet šiuo atveju atsakymuose į klausimą studentai rašo, kad *tikras pilietis, manau, gerbia visus šalies gyventojus, nes visi esam jos piliečiai, kuriam ją kartu; pilietiškumas – meilė ir draugiškumas visiems piliečiams; tai žmogiškumo rodymas ir siekis, kad gyvenimai visiems būtų gražesni (tai ir druskos paskolinimas kaimynui, ir padėjimas močiutei pereiti kelią, ir vagies sulaukymas); pilietiškas asmuo rūpinasi ne tik savo, bet ir aplinkinių gerove; pagarba visiems – štai, kas yra pilietiškumas*). Šiuolaikinis

jaunimas akcentuoja ne tik pagarbą ir pagalbą aplinkiniams, bet ir kelia **nepakantumą nusikaltimams ar netinkamiems veiksams**. Studentų manymu, pilietiškumas apima ir pranešimą apie daromą nusikaltimą, veiką, ir negerai besielgiančio sudrausminimą, kai kyla pavojus bendruomenės gerovei: *pilietiškumas yra, kai tu važiuoji namo ir mašina priekyje kelia įtarimą, kad vairuotojas girtas vairuoja, ir tu paskambini policijai; pilietiškumas – pamačius, kad kažkas pažeidžia viešąją tvarką, tą žmogų sudrausminti ar pranešti tam tikroms institucijoms*.

Studentai atkreipia dėmesį, kad pilietiškumas – *ugdoma vertybė. Šią sąvoką pradeda ugdyti tėvai, seneliai, pasakodami savo išgyventas patirtis ir istorijas apie senesnius laikus*. Minima ir mokykla kaip pilietiškumo ugdytoja.

Čia verta paminėti, kad rengiant PATRIOTIZMO aprašą studentai anketų atsakymuose taip pat akcentavo tokius dalykus. Dažniausias deskriptorius buvo **meilė**: meilė savo šaliai, tautai, šalies istorijai, kalbai ir kultūrai. Pasak vieno iš apklaustųjų, *šią meilę kiekvienas savaip išreiškia: švenčia valstybines šventes, mini šaliai svarbius įvykius, iškelia vėliavas per šventes, tarnauja kariuomenėje, dalyvauja Nacionaliniame diktante, skina laimėjimus tarptautiniuose konkursuose ar garsina savo šalį pasaulyje*. Daugeliui studentų patriotizmas siejosi su pagarba savo šaliai, jos žmonėms, kultūrai, kalbai, istorijai, praeičiai ir valstybiniais simboliais. Dažnai patriotizmas apklausos dalyviams asocijavosi su **puoselėjimu**: tai tėvynės, kalbos, kultūros, istorijos, tradicijų, gamtos puoselėjimas, branginimas ir saugojimas. Dalis jaunimo patriotizmą aprašė kaip **rūpinimąsi tėvyne ir jos gerove**. Ne mažiau svarbus buvo **pasiuokojimas** tėvynei: *Tikrasis patriotas yra pasiruošęs dėl šalies paaukoti savo laimę, turtą ir net gyvybę*. Anketose buvo pabrėžiama, kad patriotizmas yra **pasididžiavimas** savo šalimi: *tikrasis patriotas didžiuojasi, kad yra tos šalies pilietis*. Nepamirštas ir šalies **gynimas, kova** – patriotas yra pasiryžęs ginti savo šalį. Apklaustieji patriotizmą apibrėžė kaip **jausmą ar jausmus tėvynei**, kaip atsivadimą jai ir jos žmonėms. Patriotizmas buvo siejamas su valstybinių, tautiškų ar lietuviškų švenčių šventimu. Keletas studentų patriotizmą siejo su **tėvynės aukštiniu**, jos **garsiniu** pasaulyje.

Taigi šios sąvokos – *pilietiškumas* ir *patriotizmas* – jaunimui yra glaudžiai susijusios ir persipynusios, tik pilietiškumas apima dar ir socialinius gyvenimo aspektus (nepakantumą nusikalstamai veikai, balsavimą, mokesčių mokėjimą, pilietines pareigas, darbą valstybei, pagarbą kitiems piliečiams).

3. Pilietiškumas viešajame diskurse

Reikia pripažinti, kad apie pilietiškumą kalbama visose gyvenimo srityse – nuo politikos iki mokyklos. Ugdyti pilietiškumą stengiamasi per įvairius konkursus (Pilietiškumo egzaminas), renginius (Pilietiškumo mėnuo, Pilietinio pasipriešinimo diena, Pilietiškumo žaidynės, Pilietiškumo pamokos, konferencijos, diskusijos ir kt.), Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ kontekste 2022 m. spalio 13–14 d. Druskininkuose sušaukta Piliečių taryba. Pirmą kartą tokiu būdu bus konsultuojamasi su visuomene, ji bus įtraukta į svarbiausio valstybės strateginio dokumento, kuris nubrėš kryptį ateinantiems metams,

rengimo procesą. Viešajame diskurse galima išskirti kelias sritis: oficialių institucijų ir asmenų pilietiškumo samprata, medijose formuojamas požiūris ir tikslingas pilietiškumo mokymas mokyklose. Visos šios sritys turi didelę įtaką sąvokos turiniui ir supratimui, jų veiklos persikloja, tačiau orientuotos į kiek skirtingą adresatą: oficialioji sritis ir medijos orientuotos daugiau į suaugusiuosius, tikslinis mokymas – į jaunimą.

3.1. Oficialių institucijų tinklalapiuose pateikiamas sąvokos aiškinimas labiau atspindi pačios institucijos požiūrį ir vertybes, pvz.:

- (1) *Mes suvokiame, kad būti piliečiu – tai priimti tos valstybės esamą teisinę kultūrą ir prisiimti tam tikras pareigas, apibrėžtas įstatymais, o būti pilietišku reiškia prisiimti daugiau pareigų nei įpareigoja įstatymai ir būti labiau aktyviu nei pasyviu: domėtis šalies socialine, kultūrine ir politine aplinka, dalyvauti nevyriausybinų organizacijų (NVO) veikloje, sprendimų priėmimo procesuose. Pritariame, kad pilietiškumo žinios nėra įgimtos, jų reikia išmokti ir nuolat atnaujinti bei ugdyti (Visuomenės ir verslo plėtros institutas).*

Iš pavyzdžio matyti, kad šiai institucijai pilietiškumas yra pareiga valstybei, aktyvus dalyvavimas valstybės ir visuomeniniame gyvenime, suvokiama, kad pilietiškumas yra ugdomas nuolatos, tai nėra vienkartinis veiksmas.

Šaulių sąjunga savo tinklalapyje ypač akcentuoja valstybės gynybą:

- (2) *Sąmoninga visuomenė – pilietiška visuomenė, o vienas iš kilniausių piliečio apsisprendimų yra laisva valia stoti ginti Tėvynės laisvės (Lietuvos šaulių sąjunga).*

Pilietiškumą propaguoja ir aukščiausi šalies vadovai:

- (3) *Pilietiškumas reiškia, kad visuomenėje ugdoma ir stiprinama atsakingumo dvasia. Tik sąmoningi, atsakomybę už savo šalies ir viso pasaulio likimą prisiimantys piliečiai gali kurti bendrą gėrį, tarptautiniu mastu garantuoti taiką ir kultūros tęstinumą (Valdas Adamkus).*
- (4) *Taiki ir saugi gyvenimo aplinka yra esminė žmogaus orumo ir valstybės vystymosi sąlyga. Pasaulinis pilietiškumas yra kelias į pasaulio taiką, o taika yra esminė darnaus vystymosi sąlyga (Dalia Grybauskaitė).*
- (5) *Mūsų ateitis – išsilavinę ir savo valstybe besidomį žmonės, todėl labai svarbu ugdyti piliečius, tikinčius Lietuva ir norinčius savo gyvenimą susieti su ja (Dalia Grybauskaitė).*
- (6) *Man pilietiškumas pirmiausiai yra artimo meilė. Noras padėti tam, kuris yra toks pats pilietis šalia tavęs. Noras padėti šeimos nariui yra duotas su krauju, bet padėti žmogui, kuris gyvena šalia tavęs ir turi kažkokių problemų, yra geriausia patriotiškumo išraiška (Gitanas Nausėda).*

Taigi valstybės vadovai akcentuoja tokius pilietiškumo aspektus: atsakingumas už savo šalį, visą pasaulį, bendras gėris, taikos siekis, kultūros tęstinumas, tikėjimas savo šalimi, pagalba kitiems piliečiams.

3.2. Medijos savo adresatui turi dar didesnę įtaką negu oficialioji sritis. Jeigu žiniasklaida tinkamai ugdo visuomenės narių pilietiškumą, skleisdama skaidrią bei objektyvią, vienodai aktualią informaciją apie visas naujienas, tuomet visuomenės nariai yra skatinami būti pilietiškai ir demokratiškai (Balčytienė, Vinciūnienė 2006). Informavimo priemonėmis žiniasklaida formuoja adresato politinę vaizduotę, politinį pasitikėjimą valdžios institucijomis, taip užtikrindama demokratijos funkcionavimą ir patriotizmo aspektus (Bartuškaitė 2011). Šiame žiniasklaidos palaikomajame komunikaciniame forume dalyvauja svarbiausi dalyviai, tai „kalbėtojai“ (politikai, valstybės tarnautojai, piliečiai, mokslininkai, ekspertai, verslo atstovai, žurnalistai ir kt.), kurie pilietiškumo temomis viešai išsako savo nuomonę ir požiūrį, taip išdėstydami savąją poziciją aptarinėjamu klausimu (Balčytienė, Vinciūnienė 2006). Galbūt atskiri politikai ir gali neturėti tokios didelės įtakos visuomenei, tačiau mokslininkai, žurnalistai, kita šviesuomenė ar paprastas pilietis yra labiau išgirstamas.

- (7) *Vienas iš pagrindinių gero piliečio bruožų – pagarba kitai nuomonei, kurios mums dar kartais trūksta* (dr. Ieva Petronytė-Urbonavičiūtė).
- (8) *Taigi pilietybė, pilietiškumas mūsų giliojoje kalbinėje atmintyje – tai, kas pilna, supilama, pilnatvė. Tai mūsų pripildyta gyvenamoji vieta, mūsų supiltas aruodas, mūsų rankomis kartu supilama aukštuma, kalnas, ant kurio gali būti pastatyta pilis, sauganti tą gyvenimo pilnatvę* (prof. Mindaugas Kvietkauskas).
- (9) *Iš meilės gimtajai kalbai, krašto istorijai, etninei kultūrai randasi ir rūpestis valstybe, jos ateitimi; kitaip tariant – pilietiškumas* (prof. Libertas Klimka).
- (10) *Pilietiškumas – yra universali sąvoka, bet turinti didelį teigiamą krūvį. Į ją telpa labai daug – nuo atsakomybės už savo veiksmus iki gerovės valstybei kūrimo. Tai neatsiejama ir nuo visuotinės gynybos, kuri prasideda nuo kiekvieno iš mūsų ir baigiasi Lietuvos kariuomene ir sąjungininkais* (Laurynas Kasčiūnas, Krašto apsaugos ministerija).
- (11) *Lietuvos pilietinę visuomenę išgelbėti gali tik patys žmonės. Mokydamiesi, kaip veikti kartu, kaip kurti strategiją turinčias organizacijas, kaip įtraukti bendruomenes ir dirbti su savanoriais, kokią vertę ir naudas pasiūlyti savo tikslinėms grupėms* (Živilė Kubilienė, NVO akademijos, Socialinių lyderių programos vadovė).

Čia pateiktos labai skirtingų sričių atstovų mintys, iš kurių galima sudėlioti bendrą pilietiškumo paveikslą, nors 11 pavyzdyje jis tiesiogiai nepaminėtas: pilietiškumas – tai pagarba kitai nuomonei; gyvenimo pilnatvės kūrimas; meilė gimtajai kalbai, krašto istorijai, etninei kultūrai, iš jų kylantis rūpestis valstybe, jos ateitimi; visuotinė gynyba, viskas nuo atsakomybės už savo veiksmus iki gerovės valstybei kūrimo; kūrimas įvairių nevyriausybinių organizacijų ir dalyvavimas jų veikloje, o per jas ir valstybės valdyme, savanorystė.

Būtina pabrėžti ir garsinės medijos svarbą aptariamoms sąvokos formavimuisi. Pasakytas žodis lengviau pasiekia adresatą, nes klausytis galima užsiimant kita veikla: dirbant, einant, važiuojant ir t. t. Tiek radijo, tiek televizijos laidose savo požiūrį į pilietiškumą išsako tie patys jau minėti „kalbėtojai“, tačiau esama projektų, kurie tikslingai kalba apie tam tikrus dalykus ne vienoje laidoje, o per visą ciklą. Ketverius metus Lietuvos radijuje laidą apie

pilietiškumą „Vardan tos“ vedė istorikė Luka Lesauskaitė. Apie šią sąvoką ir jos sampratą kalbėjo labai skirtingi kviestiniai pašnekovai. Pilietiškumo sąvoka buvo nagrinėjama įvairiausiai: *emocinė sveikatos svarba pilietiškumui, europietiškas pilietiškumas, ar technologijos riboja vaikų pilietiškumą?, iš ko susideda pilietiškumas?, ar visuomenės protestai atspindi pilietiškumą?, ar kalba daro įtaką pilietiškumui?, ar sportas stiprina asmens pilietines nuostatas?, kokie žaidimai skatina pilietiškumą?, ar regionuose nėra pilietiško jaunimo?, ar pilietiškumas gali išgelbėti nuo klimato kaitos padarinių?, ar mada gali (ne) skatinti pilietiškumą?, ar dirbti mėgstamą darbą yra pilietiškumas?, kiek pilietiškume yra humoro, o humore pilietiškumo?* ir t. t. Šie pokalbiai su įvairių sričių specialistais atskleidė sąvokos daugialypiškumą ir tai, kad kiekvienas žmogus pilietiškumą supranta savaip. Vienam tai – himno giedojimas per valstybės šventes, kitam tai – padėjimas pereiti močiutei per perėją ar pagelbėti tėvams seneliams namų ruošoje. Būti pilietišku asmeniu valstybėje reiškia prisiimti daugiau pareigų, nei reikalauja įstatymai, rodyti pagarbą valstybei bei jos piliečiams, pilietiškumą padėti ugdyti šeimoje. Jei lietuviai piktinsis valdžia, tauta ir nieko nesiims, tai pilietiškumo tikrai nebus. Kiekvienas lietuvis turi galvoti apie naudą visuomenei, o ne tik sau. Kiekvienas galėtų pagalvoti, kaip galėtų prisidėti prie valstybės kūrimo ir vienas kito ateities. Pati laidos vedėja nė vienam pašnekovui neprimetė savo sampratos, tačiau kaip ji supranta pilietiškumą, galima suprasti iš interviu: „Pilietiškumas – mūsų santykis su valstybe, kuris gali būti skirtingai išreikštas veiksmais“ (Irt.); „Kiekvienas galime rasti būdą tapti pilietiškais ir prisidėti prie Lietuvos gerovės. Ir tie veiksmi nebūtinai turi būti sudėtingi ar atimantys daug laiko“ (Irt.); „Pilietiškumas ir prasideda nuo mažesnių, paprastesnių dalykų, ir dažnai tame slypi, pavyzdžiui, palaikyti Lietuvos kūrėjus, aktorius, menininkus, gerbti šalies simbolius. Kelti vėliavą ne todėl, kad to reikalauja įstatymai, o todėl, kad ja didžiuojamasi“ (15min.). Taigi pagrindiniai aspektai niekuo nesiskiria nuo viešojo naratyvo ir jaunimo atsakymų: darbas valstybei, valstybės gerovė, pagarba simboliams, didžiavimasis savo valstybės piliečiais.

3.3. Jau ne kartą pabrėžta, kad pilietiškumo turi būti mokoma. Tai vyksta tikslingai, kaip minėta, 9–10 klasių mokiniai turi pilietiškumo pamokas, kuriose pilietiškumo mokoma pagal patvirtintą programą. Projektą „Pilietiškumo ir gynybos įgūdžių kursas devintokams“ Lietuvos šaulių sąjunga įgyvendina kartu su Krašto apsaugos bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijomis. 2023–2024 mokslo metais išgyvenimo įgūdžių bei pilietiškumo pradmenų mokėsi pusė visų devintokų, o 2024–2025 mokslo metais kursas privalomas visiems bendrojo lavinimo moksleiviams ir gimnazistams. Pilietiškumas programos tikslu suprantamas labai plačiai, tai ne tik teorinės žinios, bet ir lavinami praktiniai įgūdžiai, kaip ištikus nelaimėi pasirūpinti savimi, šalia esančiu žmogumi ir savo valstybe. Tačiau pilietiškumo kompetencija ir koncentro mokomieji dalykai atskleidžia, kad mokiniai vis dėlto bus mokomi kiek siauresnio pilietiškumo suvokimo: „Mokiniai ugdomi pilietinės atsakomybės, savęs kaip žmogaus ir piliečio kūrimo ir ugdymo(si), kritinio ir kūrybinio mąstymo, nuolatinio tobulinimo(si), lavinimosi ir atsakomybės už save ir kitus visuomenės narius nuostatą. Puoselėdami tokias vertybes kaip demokratija, valstybingumas, tolerancija, atsakomybė

ir bendruomeniškumas, mokiniai suvokia save kaip sąmoningą pilietį, suprantantį savo teises ir pareigas, gebantį aktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime, atsakingai kurti demokratišką visuomenę bei stiprinti šalies valstybingumą tarptautiniu lygmeniu. Analizuoja ir ieško sprendimų tokioms visuomeninėms problemoms kaip žmogaus teisių pažeidimai, propaganda žiniasklaidoje, skurdas, netolerancija ir kt. Pilietines nuostatas ugdo išitraukdami į bendruomenės gyvenimą, labdaros, savanorystės veiklas, vertindami ir saugodami valstybės kultūrinį paveldą bei gamtos išteklius, taip kurdami darnią aplinką. Nagrinėja Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose (Europos sąjunga, NATO ir kt.) bei suvokia šalies pareigas ir galimybes dalyvaujant jose. Mokiniai ugdo teorines ir praktines institucinės veiklos nuostatas, savo veikloje demonstruoja bendrąsias pilietiškumo savybes, atliepiančias aktualiausias institucines bendradarbiavimo formas“. Taigi tradicijų, kalbos, simbolių pagarbai jau nebėra vietos, o iš esmės, kaip programą komentuoja patys šauliai, bus centruojamasi į gynybą. Stebėtina, kad jaunimas, atsakydamas į klausimą, minėjo tiek daug pilietiškumo aspektų. Gal todėl, kad jaunimo pilietiškumas ugdomas ne tik per pamokas, bet ir įtraukiant jį į įvairius konkursus: mokiniai varžėsi konkurse „Aš esu pilietis“, kurį inicijavo Lietuvos Respublikos Seimas. Konkurso tikslas – plėsti pilietiškumą mokyklose ir jį ugdyti nuo mažų dienų; Teisingumo ministerija kartu su Konstituciniu Teismu kvietė Lietuvos mokyklas paminėti Konstitucijos metus išskirtine pilietinio ugdymo pamoka, pamokas vedė žymūs Lietuvos žmonės (nuo prezidentų iki šou pasaulio atstovų). Tačiau už pilietiškumo ugdymą atsakinga ne tik mokykla – jis turi prasidėti dar šeimoje. Iš esmės pilietiškumo ugdymas yra kelių institucijų darbas. Kaip konferencijoje „Pilietiškumas ir švietimas Lietuvoje“ sveikinimo kalboje sakė prezidentas Valdas Adamkus, „pilietinės sąmonės puoselėjimas turi būti bendras visų visuomenės institucijų – valdžios, Bažnyčios, mokyklos, šeimos – rūpestis“.

- (12) *Mokykime vaikus taikiai reikšti savo valių, aktyviai įsitraukti į visuomeninį gyvenimą, mylėti savo šalį ir gerbti šalia esančius, tik taip vaikai gali užaugti brandžiais pilietinės visuomenės nariais* (Ilma Skuodienė, Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba).
- (13) *Norėčiau, kad žodis „patriotas“ nebūtų ištrintas iš mūsų žodyno. Turime kiekvienas stengtis ir dirbti, kad mūsų Tėvynė būtų mylima ir saugi* (Gitanas Nausėda).
- (14) *Gebėjimas laikytis vertybinių pagrindų, garsiai išsakyti nuomonę ir palaikyti tuos, kuriems palaikymo reikia, taip pat yra pilietiškumas. Taigi vertybių skiepijimas yra svarbiausias tikslas tiek šeimoje, tiek ugdymo įstaigose* (majoras Donatas Suchockis).

Taigi galima teigti, kad tiek šeimoje, tiek mokykloje turi būti diegiamas supratimas, kad pilietiškumas pirmiausia yra meilė savo šaliai, laisvė reikšti mintis, įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą, valstybės saugumas, pagalba šalia esantiems. Pilietiškumas neatsiranda iš niekur, pagrindus deda šeima, mokykla prisideda prie jo ugdymo, o suaugęs žmogus pats turi suprasti, ką jam reiškia pilietiškumo sąvoka.

Išvados

1. Paprastai žodžio reikšmės ieškoma žodynuose – patikimiausiuose leksikografiniuose šaltiniuose. Tyrimas parodė, kad būtina plėsti žodynų definicijas arba išsamiau sąvoką išskleisti rengiamame „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ – kad visuomenė matytų, jog pilietiškumo sąvokos turinys yra daug platesnis ir aiškesnis.
2. *Pilietiškumo* sąvoka glaudžiai susijusi su kita sąvoka – *valstybe*, joje susipina teisiniai, kultūriniai, socialiniai ir politiniai elementai. Valstybė suteikia savo piliečiui teises ir pareigas, o pilietis turi gebėti naudotis suteiktomis teisėmis bei laisvėmis, ginti jas ir atsakingai dalyvauti viešajame gyvenime, galutinis tikslas – Lietuvos gerovė. Ir studentai pabrėžia, kad sąvoka yra kompleksinė, apima ne tik žmogaus santykį su valstybe, bet ir santykius tarp žmonių, tačiau tiek jaunimo atsakymuose, tiek viešajame diskurse svarbiausia – tai vertybė, kurios komponentai išryškėja kognityvinėje definicijoje. Nepaisant įvade pateiktų minčių, kad pilietiškumas ir patriotizmas nėra tapatu, jaunimui šios sąvokos yra persipynusios ir turi daug bendrų aspektų. Viešajame diskurse ypač akcentuojamas pilietiškumo ugdymas – jį ugdyti reikia nuolatos, todėl rengiamos įvairios akcijos, konkursai, pamokos, laidos.
3. Atlikus tyrimą galima konstatuoti, kad pilietiškumo kognityvinė definicija yra:
pagarba valstybei, jos kalbai, simboliams, istorijai, kultūrai ir tradicijoms, kitiems šalies piliečiams, kitai nuomonei;
pareiga valstybei (gynyba, išitraukimas į visuomenės gyvenimą, balsavimas, mokesčių mokėjimas, blogai besielgiančių sutramdymas);
darbas valstybei;
meilė savo šaliai;
pasiuokojimas dėl jos.

Pritartina, kad pilietiškumas yra išugdoma vertybė, todėl šios vertybės turinys labai priklauso nuo to, kas dalyvauja ugdymo procese, todėl kalbininkams ir kalbos institucijoms būtina ištraukti į pilietiškumo programą, kad jaunimas matytų, jog pilietiškumas nėra tik gynyba, sąvokoje telpa ir kalba, ir kultūriniai bei etniniai dalykai.

Duomenų šaltiniai

DLKŽ_{8e} – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (internetinis), vyr. red. S. Keinys, 8-as patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/> (žiūrėta 2024-03-10).

LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 1–20, 1941–2002 (elektroninis variantas), vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/> (žiūrėta 2024-03-10).

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1520879/pilietskumo-delione-pagal-istorike-luka-lesauskaite-tik-pries-31-erius-metus-pradejome-is-naujo-mokyti> (žiūrėta 2024-09-06)

<https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/pokalbiai/luka-lesauskaite-apie-krizini-pilietskuma-ka-tai-kalba-apie-visuomene-1040-2230606> (žiūrėta 2024-09-06)

https://www.lrt.lt/naujienos/veidai/14/1760809/istorike-luka-lesauskaite-buti-pilietiskam-uztenka-ir-paprastu-dalyku-dzemperio-su-vyciu-ar-trispalviu-kojiniu?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIzvPN-o25iAMVnT8GAB3zBsUEAMYASAAEgKMzFD_BwE (žiūrėta 2024-09-06)

<http://vvp.lt/pilietiskumas/> (žiūrėta 2024-10-03)

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2082497/pilietiskumo-ir-gynybos-igudziu-kursas-devintokams-ne-tik-teorines-zinios-bet-ir-praktika> (žiūrėta 2024-09-10)

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1960863/sauliu-sajunga-kitais-mokslo-metais-pilietiskumo-ir-gynybos-igudziu-kursa-turetu-isklausti-puse-lietuvos-devintoku> (žiūrėta 2024-09-10)

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2271650/pirmakart-organizuojamas-pilietiskumo-egzaminas>

<https://tv.lrytas.lt/zinios/lietuvas-diena/2023/01/28/news/pilietiskumui-skatinti-surengtas-konkursas-as-esu-pilietis-nugaletojai-sulauke-ypatingos-dovanos-25952477?> (žiūrėta 2024-09-10)

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1800837/lietuvoje-ivyks-pilieciu-taryba-ieskos-sprendimu-ateities-visuomenei-jautriais-klausimais> (žiūrėta 2024-09-10)

<https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/1946264/ar-lietuviai-yra-geri-savo-valstybes-pilieciai> (žiūrėta 2024-09-10)

<https://www.bernardinai.lt/pilietiskumas-dazniausi-mitai-ir-klaidos-diegiant-sia-vertybe-seimoje/> (žiūrėta 2024-09-13)

<https://www.bernardinai.lt/2014-12-03-mindaugas-kvietkauskas-pilietiskumo-pradmenys-pilis-ir-poezija/> (žiūrėta 2024-09-13)

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/marija-uzkurelyte-ar-pilietiskumas-yra-problema-lietuvas-jaunimo-tarpe-18-2031394> (žiūrėta 2024-09-15)

<https://www.lrt.lt/naujienos/pozicija/679/2183403/zivile-kubiliene-ko-dar-turi-ismokti-lietuvas-pilietine-visuomene> (žiūrėta 2024-09-15)

<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/38277/libertas-klimka-is-kur-randasi-pilietiskumas> (žiūrėta 2024-09-15)

<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ewittig-marcinkeviciute-nacionalines-etikos-griuvesiai-arba-kaip-nuzudyti-valstybe-jos-intelektualu-rankomis-53939545> (žiūrėta 2024-09-22)

<https://www.lrytas.lt/tevams/vaikai/2024/07/05/news/su-iseiviais-dirbanti-psichiatre-kai-seimose-nebuvo-kreipiamas-demesys-i-pilietiskuma-uzauge-zmones-jauciasi-nepasitikinty-32796920> (žiūrėta 2024-09-24)

<https://www.lrytas.lt/tevams/vaikai/2024/02/16/news/majoras-apie-pilietiskumo-ugdyma-turime-vaikus-mokyti-atkirti-mela-manipuliacijas-nuo-tiesos-30573987> (žiūrėta 2024-09-24)

<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/svietimas/2021/04/30/news/g-nauseda-mokyklose-ragina-daugiau-demesio-skirti-pilietiskumo-ir-patriotizmo-ugdymui-19204055> (žiūrėta 2024-09-24)

<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/pilietiskumas-nieko-nebereiskianti-savoka-ar-visuomene-sutelkiantis-jausmas-n549980> (žiūrėta 2024-09-24)

Literatūra

Balčytienė, Auksė, Vinciūnienė, Aušra. 2006. Žiniasklaida kaip aktyvus politinių procesų veikėjas informuojant visuomenę apie ES: lyginamasis požiūris. *Informacijos mokslai: mokslo darbai* 37, 92–110.

Bartuškaitė, Miglė. 2011. Politinio ir socialinio pasitikėjimo bei dalyvavimo raiška Lietuvos demokratijoje. *Kultūra ir Visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 2 (1), 27–47.

Bikauskaitė, Renata. 2011. Rūpestis ir pilietiškas. *Problemos* 79, 15–27.

Girnius, Kęstutis. 2016. Patriotai, tėvynė ir patriotizmas. *Naujas židinys-aidai* 1, 33–45.

Grigas, Romualdas. 2007. Nacionalinis sąmoningumas šiandien: jaunuomenės pasirinkimo drama. *Tautiškas ir pilietiškas. Atskirtis ar dermė?* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 13–28.

Klimka, Libertas. 2007. Pilietiškas ir tautiškas: laiko dimensijos ir aktualijos. *Tautiškas ir pilietiškas. Atskirtis ar dermė?* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 127–141.

Kuolys, Darius. 2013. Kosmopolitinis pilietiškumas – jaunimo ištautinimo įrankis? *propatria.lt*. Prieiga internetu: <https://www.propatria.lt/2013/12/kosmopolitinis-pilietiskumas-jaunimo.html> (žiūrėta 2024-08-25).

Maceina, Antanas. 2002. Tauta ir valstybė. *Raštai*. T. 12. Vilnius: Mintis.

Pilietiškas, jaunimas ir Europa. 2003. T-Kit. 7. Strasbūras: Europos Tarybos leidyba.

Pilietiško pagrindu bendroji programa. Prieiga internetu: <https://emokykla.lt/bendrosios-programos/pagrindinis-ugdymas/55> (žiūrėta 2024-10-01).

Sinica, Vytautas. 2015. Vytautas Sinica. Katalikas – patriotas, ne idiotas. *susivienijimas.lt*. Prieiga internetu: <https://susivienijimas.lt/straipsniai/vytautas-sinica-katalikas-patriotas-ne-idiotas/> (žiūrėta 2024-08-25).

Šerelytė Renata. 2022. Piliečiai ir patriotai. *bernardinai.lt*. Prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/pilieciai-ir-patriotai/> (žiūrėta 2024-08-25).

Šliogeris, Arvydas. 1999. Pilietiško samprata. *Idėjos ir iniciatyvos*. Vilnius: Danielius.

Vaišvila, Alfonsas. 2007. Pilietiškas: demokratijos viltis ar persona non grata? *Tautiškas ir pilietiškas. Atskirtis ar dermė?* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 110–126.

Zaleskienė, Irena. 2007. Jaunimo pilietiškas: tarp teksto ir konteksto. *Tautiškas ir pilietiškas. Atskirtis ar dermė?* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 145–164.